

INFORME ANUAL
OBSERVATORI
MERCATS EXTERIORS

2006

Tendències de futur i noves realitats

RESUM EXECUTIU

L'Observatori de Mercats Exteriors (OME) té com a objectiu principal aportar de forma sistemàtica informació i coneixement sobre les tendències de futur en els mercats internacionals i analitzar-ne les implicacions per al procés d'internacionalització del país i de les seves empreses

En aquest primer Informe Anual es fa ús de les activitats desenvolupades tant per l'equip propi de l'Observatori de Mercats Exteriors, inclosa la seva Unitat d'Anàlisi i Prospectiva, com per la primera generació dels Estudis de Prospectiva de l'OME, iniciats enguany sobre les 11 temàtiques seleccionades a ran —entre d'altres processos— dels resultats del Fòrum Internacional realitzat el novembre de 2005 en el marc de la Setmana de la Internacionalització del COPCA, i també de les anàlisis que van conformant els Quaderns de l'OME, gestats en el marc del Fòrum permanent d'entitats del coneixement.

Aquest treball és, doncs, fruit d'una feina d'equip de tota la unitat de l'OME, que en la seva redacció ha utilitzat les darreres fonts contrastables i de prestigi internacional i, sobretot, comptant amb la col·laboració de reconeguts experts que han aportat en diferents articles la seva visió aplicada.

Les principals idees, plantejaments i reflexions amb una perspectiva global i amb caràcter prospectiu s'inclouen en aquest resum executiu, així com algunes implicacions per a Catalunya de les tendències internacionals més rellevants.

Prospectiva global en l'horitzó 2020

Asianització de la globalització, el món continua sent unipolar, els EUA continuen sent un pol econòmic molt important (però amb algunes febleses), Europa perd influència econòmica, Amèrica Llatina manté les mateixes distàncies econòmiques, l'Àfrica subsahariana, malgrat importants creixements, es queda enrere.

La globalització s'ha ampliat durant els darrers anys amb la liberalització econòmica i la revolució mundial de la tecnologia de la informació. En els propers 15 anys, aquest procés aportarà un creixement econòmic sostingut, un augment dels estàndards de vida i una major i profunda interdependència. Es preveu que l'economia mundial (en termes de creixement del PIB) el 2020, serà dues terces parts més gran que el 2005. La lliure circulació de persones entre fronteres continuarà patint obstacles polítics i socials, malgrat la pressió de la necessitat de treballadors immigrants.

En el futur, però, la globalització no tindrà un vessant tan occidental: l'aparició de nous actors, com la Xina o l'Índia, està introduint unes normes de joc diferents. El poder econòmic es redistribueix. Àmplies parts del món gaudiran d'una prosperitat sense precedents i, numèricament, es generarà per primer cop una vasta classe mitjana a països de renda més baixa. Les previsions apunten cap a un creixement anual superior en els països en desenvolupament respecte que als actuals països rics. Països com la Xina i l'Índia continuaran amb un major creixement econòmic que Europa i Japó, on l'envelliment de la força laboral pot inhibir el creixement. Els grans fluxos d'inversió directa a la Xina representen un compromís a llarg termini de les empreses internacionals amb el país, el qual, amb el seu ingrés a l'OMC, es compromet a una liberalització del mercat. La creixent integració de l'Índia en l'economia global i la seva estructura demogràfica favorable gairebé asseguraran el seu creixement. Tot i que se n'ha parlat molt, de la importància del sector de la informació i tecnologia al país, només representa una petita part del seu PIB, insuficient per arribar a esdevenir un motor de creixement a llarg termini. Aquest dependrà molt més de la modernització de l'agricultura i indústria del país. **Algunes economies de la regió s'equipararan o estaran a nivells pròxims al dels EUA en termes de renda per càpita (Singapur,**

Hong Kong, Taiwan), però la resta de la regió continuarà força enrere. Els EUA destacaran per sobre d'altres economies desenvolupades.

En termes de poder adquisitiu del dòlar americà, el mercat dels EUA continuarà sent el més gran, i amb força diferència de la resta de mercats, però el major creixement del consum mundial es produirà en els mercats emergents. Tanmateix, a la Xina i l'Índia el procés d'aproximació als estàndards dels països més avançats encara serà llarg. El 2020 el PIB per càpita xinès serà quasi igual a la renda mitjana anual de Polònia. El creixement dels EUA serà conduït per un augment de la productivitat, on juguen un paper molt rellevant les tecnologies de la informació i comunicació, i també pel creixement de la força laboral. En contrast, a la UE, tot i la immigració, s'espera que el creixement de la població activa s'alentirà i serà negativa en els propers 15 anys. La progressiva ampliació de la UE no canviarà la seva dinàmica demogràfica.

Altres mercats emergents, tot i que depassaran els mercats desenvolupats —en potencial de creixement—, estaran comparativament per sota dels mercats asiàtics; és el cas de Rússia, Brasil i Mèxic i, per sota seu, Orient Mitjà, nord d'Àfrica i Àfrica subsahariana. A l'Amèrica Llatina, el creixement del PIB, encara que positiu, no permetrà reduir les distàncies amb els països desenvolupats.

Les evidències constatades el 2006

La tendència a més obertura comercial, financera i productiva als països industrialitzats i emergents (més integració o globalització) és nítida, i s'accentua i generalitza des de principis dels noranta (FMI, abril 2006). Ara les empreses tenen al seu abast produir, aprovisionar-se i vendre a mercats exteriors amb més facilitat que mai, però òbviament també experimenten la competència d'altres empreses de l'estranger.

Malgrat les polèmiques importants sobre els efectes de la globalització, les tendències del **volum de producció —i PIB per càpita— i de comerç mundials és creixent en els darrers temps** (FMI, abril 2006).

El procés de creixement de l'economia mundial té components diferenciats per països i regions. Les dades més recents mostren el conegut creixement de l'Àsia de l'est i Pacífic, així com els progressos a l'Àsia del sud i els avenços en altres regions del món, pràcticament totes elles amb creixement a taxes que superen les dels països industrialitzats o avançats (BM, World Development Indicators, WDI, 2006). Les dades més recents també mostren com els països emergents i en desenvolupament s'estan apropant a la meitat del PIB mundial (Unctad, Trade and Development Report 2005).

En els darrers temps han aparegut desequilibris per compte corrent a escala internacional, els quals tenen en els Estats Units —amb un dèficit per compte corrent que en 2005 va arribar a l'1,5% del PIB mundial— el seu principal cas, però no l'únic (de fet Espanya figura el 2006 en la segona posició dels països amb dèficit per compte corrent segons els rànquings del 2006 del WDI del Banc Mundial i el Global Financial Stability Report de l'FMI). Aquests canvis en les posicions d'estalvi/inversió i creditor/deutor són un altre vessant de la reconfiguració del poder econòmic a escala global, amb potencials implicacions estratègiques i polítiques.

També la mobilitat de persones, malgrat els problemes migratoris, assoleix un volum i unes implicacions econòmiques importants. Les dades recents mostren el paper central que ha assolit la IDE en el finançament de les economies emergents des de principis dels noranta, però també **el sostingut creixement de les remeses com a via de finançament** (BM, WDI, 2006).

Aquests avenços en els àmbits de les transaccions comercials i financeres i el creixement econòmic no estan exempts de tensions, incerteses i dificultats. **A escala global hi ha incerteses “geoestratègiques” ben conegudes**, i la influència sobre l'evolució del **petroli** només és una de les vies per impactar sobre l'economia mundial. Però també **a escala regional hi ha problemes, des de l'articulació política de la UE fins a les dificultats pel “clima inversor” encara a molts països en desenvolupament o emergents, amb problemes de “governabilitat” o “qualitat de les institucions”** per garantir un bon funcionament de les operacions empresarials.

El món no és ni serà tan “pla” en els propers 15 anys¹

Les transaccions comercials i financeres es troben amb dificultats; algunes estan vinculades a la distància física i als costos de transport —malgrat haver-se reduït—, però d'altres, encara importants, deriven de barreres o traves proteccionistes de molt diversa mena: des de pràctiques en la distribució comercial al detall fins a problemes administratius per determinades activitats a l'estranger, problemes legals i/o de seguretat jurídica (fins i tot corrupció) i diferències de comunicació (no només de llengua sinó també de “concepció del món”), culturals o de pràctiques formals o informals no sempre fàcils de conèixer “a priori”.

Les grans forces principals que dibuixen els escenaris econòmics i empresarials del futur

Estem assistint a una redistribució del potencial econòmic, amb implicacions polítiques de primer ordre, especialment rellevant, ja que el paper present i futur de la nostra societat i del nostre país dependrà de forma decisiva del lloc que siguem capaços d'assolir —a escala d'empresa, de sector, de conjunt de la societat— en aquesta nova complexa realitat global.

Complica encara més les coses el fet de que les “regles del joc” també estiguin canviant en molts aspectes importants: avenços tecnològics sense precedents, noves regles de competència més oberta, més capacitat de mobilitat dels recursos productius, via inversions (IDE i altres), capacitat de “relocalització” d'activitats i serveis, moviments migratoris, major interconnectivitat de les persones, urbanització creixent, mobilitat i comunicacions, canvis en les preferències del consumidor, noves demandes als poders públics per millorar la base competitiva dels països i alhora per minimitzar determinats impactes socials i polítics, etc.

La revolució tecnològica

A finals del segle XX va tenir lloc una important transformació en la nostra societat i economia i es va introduir un nou paradigma tecnològic. **En el centre d'aquesta revolució tecnològica trobem les tecnologies de la comunicació i informació, la biotecnologia i la nanotecnologia. La importància d'aquestes tecnologies rau en el fet que són tecnologies convergents i representen el nou paradigma tecnològic que està afectant totes les dimensions de la vida: la social, l'econòmica, la política i la personal.** Les empreses que sàpiguen gestionar eficaçment aquestes tecnologies aconseguiran tenir un important avantatge competitiu en el futur.

La convergència entre ordinadors i xarxes proporciona un nivell d'innovació quasi inimaginable. La biotecnologia ens ha dotat de les eines per corregir malalties, tractar la disfunció mental i defectes físics, crear nous medicaments i aliments.

1. Thomas Friedman (2005) va popularitzar l'expressió *el món es pla*

La nanotecnologia és la tecnologia emergent, i tot i que l'aplicació actual es concentra en pocs sectors (farmàcia, equipament mèdic i electrònica) s'estendrà ràpidament cap a d'altres sectors.

Però més enllà dels canvis tecnològics, es produiran grans canvis en els comportaments derivats de l'ús d'aquestes tecnologies. A més d'estar connectats globalment, tindrem accés a informació en temps real. Sigui per a la localització de persones, camions o paquets, tecnologies com el GPS, LBS i RFID ens permeten etiquetar i fer el seguiment de qualsevol cosa, en qualsevol moment i a qualsevol lloc. Aquest és l'inici d'una transformació cap a l'economia en "temps real". A escala d'empresa, la productivitat es centrarà cada vegada més en el treball intel·lectual i els serveis. Una part important de les activitats econòmiques creen, manipulen i distribueixen informació, i hi ha una migració important de les activitats econòmiques del món físic al virtual, a xarxes interactives. És més, la tecnologia s'utilitzarà en cada activitat de la cadena de valor i, per tant, els canvis tecnològics impactaran en l'avantatge competitiu d'una empresa, sigui canviant les activitats o fent possible noves configuracions de la cadena de valor.

Per altra banda, les TIC capacitaran les empreses per utilitzar el món com a base d'operacions. Empreses, processos, cadenes d'aprovisionament i consumidors es fragmentaran a mesura que les empreses s'expandeixin en els mercats internacionals, el treball es dispersi i la informació es digitalitzi. Com a resultat, la col·laboració efectiva serà molt important. Les fronteres entre diferents funcions, organitzacions i fins i tot sectors desapareixeran. Parlarem de cadenes de valor globals.

I en aquest sentit cal destacar l'aportació dels professors Manuel Castells i Jordi Vilaseca, de la Universitat Oberta de Catalunya, a aquest informe. El seu article, sobre **la situació de Catalunya davant el binomi globalització-TIC**, conclou que hi ha un baix nombre d'empreses que utilitzen les TIC, el que dificulta assolir la massa crítica que rau a la base dels efectes multiplicadors i les millores de productivitat als EUA, i a d'altres països. La infrautilització d'aquestes tecnologies, les debilitats organitzatives i la manca de qualitat dels recursos humans són alguns dels principals punts febles del nostre model de creixement econòmic. La reserva de productivitat i de competitivitat continguda en el nou sistema tecnològic i organitzatiu només es manifesta, de forma limitada, en una petita part d'empreses i en alguns sectors. Tot un repte per al futur immediat.

Connectivitat, mobilitat i urbanització creixent

Tot i que no és cap fenomen nou, volem constatar la clara tendència a la urbanització, mobilitat i connectivitat creixent, que també té repercussions socials, econòmiques i empresarials molt importants, per exemple per al creixement internacional del mercat del medi ambient, o el creixent debat sobre la responsabilitat social corporativa.

Hi ha un creixement estable de les àrees urbanes a tot el món, resultat del creixement de la població a les ciutats, la migració del món rural a l'urbà, la degradació ecològica de l'entorn rural, el canvi d'ocupació de l'agricultura a la indústria i els serveis i la inversió pública destinada preferentment a les àrees metropolitanes

Un gran nombre de ciutats han crescut i s'han convertit en *megaciutats*, àrees metropolitanes de més de 10 milions d'habitants. La major part de les grans ciutats es troben avui en els països en desenvolupament d'Àsia, Àfrica i Amèrica Llatina. El 2010 més del 50% de la gent viurà en grans àrees urbanes. Cada any, 60 milions de persones esdevenen ciutadans urbans.

L'actual camí i l'escala de creixement urbà restringeixen la capacitat de molts governs locals i nacionals d'aprovisionar els serveis bàsics als residents. Amb estratègies de desenvolupament adequades i inversió en infraestructures, les àrees urbanes en els mercats en desenvolupament poden esdevenir mercats importants i accessibles. Tanmateix, sense la inversió necessària, les ciutats poden veure's afectades per l'acumulació de tòxics, crim, contaminants de l'aigua i malalties que amenacin la salut humana, la productivitat i la base de recursos naturals.

La mobilitat de les persones ha augmentat fortament en les darreres dècades. La mobilitat ha permès la divisió del treball, el creixement urbà i el comerç més ràpid i a menys cost. El flux global de persones diversifica l'oferta de treball i els mercats de consum impulsen els canals formals i informals de transferència de coneixement i informació. La creixent mobilitat crea una major demanda d'energia i infraestructures.

L'accés a la comunicació telefònica i Internet creix ràpidament, tot i que en moltes parts del món és limitat. Uneix mercats i comunitats, facilita l'intercanvi de coneixement i serveis. En els darrers cinc anys el nombre d'usuaris d'Internet s'ha duplicat i ha arribat a 885 milions de persones; fa 10 anys era de menys de 20 milions de persones. Avui, tots els països del món estan connectats a Internet, mentre que el 1993 només n'eren 60 i el 1988, tan sols 8.

Canvis gravitatoris de la població mundial, envelliment, migracions, "next generation", womenomics

El segle passat, l'Àsia va reafirmar la seva posició com a continent dominant en termes de població davant de la resta de continents. Aquesta tendència continuarà, però es preveu una fase d'expansió d'Àfrica, cosa que situarà aquests **dos continents com a centres de gravetat demogràfica al món**. Per contra, **Europa veurà disminuït substancialment el seu pes en termes poblacionals**. En canvi, **als EUA es preveu una tendència ascendent**. Les causes principals d'aquestes diferències entre ambdues regions es deuen, per ordre d'importància, al fet que Europa té una menor taxa de fertilitat, una major esperança de vida i un menor dinamisme en l'entrada d'immigrants. **A Catalunya**, igual que a Espanya, la taxa de fertilitat és menor que a Europa. Una possibilitat per compensar aquest efecte i disminuir la taxa de dependència, seria mantenir la taxa d'immigració per sobre de l'europea de forma continuada.

En aquest sentit cal destacar l'aportació de la professora Muriel Casals, de la Universitat Autònoma de Barcelona, a aquest informe. El seu article sobre els reptes per a Catalunya en immigració i productivitat conclou que l'economia catalana té, una altra vegada, l'oportunitat de disposar del treball abundant que aporten les noves onades d'immigrants sense renunciar a l'experiència dels treballadors actuals. La formació adequada de tota la força de treball serà un element molt important en la qualitat del futur del nostre país.

El món es troba enmig d'una transició demogràfica que ens condueix cap a un envelliment sense precedents de la població. Els fluxos migratoris previstos de països en vies de desenvolupament a països desenvolupats poden mitigar, però no resoldre, el procés d'envelliment de la població. La població més gran de 60 anys es triplicarà fins arribar als 1.900 milions de persones. El 2000, a l'Àsia hi havia 322 milions de persones amb més de 60 anys. El 2025 n'hi haurà 705 milions. Això implica que aquest segment de població passarà de ser el 9% del total de la població asiàtica a representar-ne el 15%. Als països desenvolupats, el 20% de la població té més de 60 anys; s'espera que el 2050 aquest percentatge sigui del 32%.

Als països desenvolupats, l'impacte dels canvis demogràfics i l'envelliment de la població pot ser considerable. Es preveu una reducció en l'increment del PIB per càpita i una menor capacitat d'estalvi i inversió.

Mereix una menció especial l'aportació a aquest informe de Max Halvarsson, de l'Institute for Future Studies, amb l'article sobre l'envelliment, en el qual pren un posicionament clarament diferenciat de la corrent majoritària respecte a les repercussions d'aquesta tendència i critica l'opinió de molts economistes segons els quals el fet que una població envelleixi té conseqüències negatives pel que fa al creixement de la producció per càpita; segons ell, **és qüestionable el fet que els treballadors grans siguin realment menys productius**. Al mateix temps, una part significativa del potencial de benefici i de l'efectivitat de l'economia global depèn del capital intel·lectual, i es pot adduir que els treballadors més grans podrien beneficiar-se de la creixent demanda de treball amb coneixements, ja que la capacitat intel·lectual i l'experiència són el seu principal avantatge.

Si bé és cert que l'envelliment de la població marcarà l'agenda de moltes polítiques econòmiques i socials, no es pot oblidar **la importància crítica que tenen les properes generacions (*next generation*)** per al desenvolupament i la reducció de la pobresa. Això és especialment important **als països en desenvolupament, on el nombre de joves (població entre 12 i 24 anys) ha crescut fins arribar a 1.300 milions, el 86,7% de la població jove mundial**.

Hi ha una demanda creixent d'una propera generació de serveis i serveis públics per satisfer les necessitats dels joves i adolescents, sobretot en temes d'educació —especialment educació secundària i terciària— i atenció mèdica.

En un món cada vegada més globalitzat hi ha dos aspectes en què la població jove tindrà un paper predominant: la migració internacional i el moviment d'idees i informació a través de l'ús de mitjans de comunicació globals i tecnologies de la informació i comunicació.

L'envelliment de la població, com s'ha assenyalat, constitueix un greu problema per a l'economia en molts països, principalment al Japó i a Europa. Un increment de la població activa pot ajudar a mitigar algunes de les pressions demogràfiques i augmentar la tendència de la taxa de creixement econòmic a llarg termini. Pot ser que la solució passi per augmentar la taxa de participació femenina en el mercat de treball; per tant, recórrer al **womenomics**. De fet la força de treball femenina avança a tot el món: si el 1990 el 67% de les dones d'entre 20 i 54 anys eren econòmicament actives, s'espera que cap al 2010 ho siguin el 70%. Recentment també s'ha assenyalat que un terç del *gap* del PIB per càpita entre l'EU-15 i els EUA podria atribuir-se a la baixa participació en el mercat de treball, i la causa més important d'això és la baixa taxa de participació de la dona.

En les economies de l'est asiàtic també s'observa el creixement del *womenomics*. A més, les dones han tingut molt a veure amb l'èxit de les exportacions asiàtiques (entre el 60% i el 80% de la força de treball de les exportacions és femenina).

Es constata també una clara correlació entre la igualtat de gènere i el PIB per càpita i es suggereix que la desigualtat dificulta el creixement a llarg termini. També es constata, per exemple, que són les dones més joves les que estan liderant un canvi de tendència cap a un major "ús femení" de la xarxa i la tecnologia. Algunes fonts assenyalen que les joves (16-24 anys), juntament amb les joves professionals i les mares, lideraran aquest canvi. Segons aquestes fonts podríem parlar d'hegemonia femenina a Internet el proper any (*women-webnomic*).

El treball al món

Les tendències demogràfiques previstes i l'evolució de l'activitat econòmica fan preveure **una alentiment en la taxa de creixement del treball en l'àmbit mundial en els propers 15 anys**. El creixement del treball es concentrarà als països en desenvolupament d'Àsia. Només l'Índia serà responsable del 30% de l'augment net del treball mundial amb la creació de 140 milions de nous llocs de treball. L'alentiment gradual en el creixement del treball serà un fenomen universal, encara que els índexs reals de creixement del treball variaran profundament en les diverses regions.

Pel que fa als canvis en la participació regional/sectorial del treball, cal assenyalar que continuarà el desplaçament de treballs intensius en mà d'obra de països desenvolupats a economies emergents. La majoria dels increments nets de treball a Europa i els EUA es produiran al sector serveis, especialment en el segment de serveis d'alt valor afegit com l'educació, l'atenció sanitària i els serveis professionals i empresarials. Als EUA, els sectors de noves tecnologies en informació i telecomunicació, biotecnologia i farmàcia seran els principals generadors de nous llocs de treball.

Els efectes de la globalització continuaran provocant grans canvis en els preus relatius del capital i el treball. L'entrada a l'economia mundial de la Xina, l'Índia i els països de l'Europa de l'est ha multiplicat pràcticament per dos l'oferta de treball. Això ha implicat **una pressió a la baixa dels salaris** i ha augmentat els retorns sobre el capital. Tot i que el sou mitjà brut mensual ponderat a escala mundial en termes nominals de dòlars americans es doblarà aproximadament entre el 2005 i el 2020. Però cal destacar que la mitjana mundial emmascara una **considerable variació interregional**. El fort creixement de la productivitat i l'apreciació del tipus de canvi real sostindran **un creixement molt més ràpid en els sous (en dòlars americans) en molts mercats emergents, especialment a l'Àsia i l'Europa oriental**. Per exemple, el salari mitjà a la Xina creixerà per un factor de 4,5 entre l'any 2005 i el 2020. A l'Índia s'espera que els salaris es tripliquin.

A l'Amèrica Llatina, per contra, la tendència és oposada. De fet s'espera que augmenti la diferència entre els sous llatinoamericans i els d'altres països emergents entre enguany i el 2020. Per exemple, actualment el salari mitjà al Brasil és el doble que a la Xina i l'Índia; segons l'escenari més probable" s'espera que abans del 2020 el salari mitjà del Brasil pugui situar-se un 30% per sota del salari mitjà de la Xina.

Els treballadors qualificats necessitaran desenvolupar noves habilitats. Les relacions interpersonals, la gestió, la creativitat i les habilitats personals seran essencials per desenvolupar avantatges competitius sostenibles en els propers 15 anys. D'altra banda, la transformació en les condicions de treball que es produeix per la interacció de les noves tecnologies i els nous patrons organitzatius incrementa el risc psicològic en el treball. A això s'ha d'afegir un ritme de treball més ràpid, diversitat de tasques en un mateix lloc de treball, més responsabilitat, major nombre de controls de qualitat, etc. De cara al futur les empreses s'interessaran a retenir el seu capital humà, ja que el cost relatiu d'aquest serà creixent i els millors talents requeriran millors condicions per tal de no abandonar els seus llocs de treball.

Les realitats del treball al món constatades el 2006

En els darrers anys la situació del treball en el món no ha millorat paral·lelament al creixement. Simultàniament al deteriorament del treball s'ha produït un **creixement en l'economia informal** en algunes regions en desenvolupament.

El major creixement en la desocupació es va registrar a l'Amèrica Llatina i el Carib. L'Europa central i oriental (no UE) i les regions CEI també van experimentar un increment de la desocupació. En els països desenvolupats i la Unió Europea (UE) les taxes d'atur han disminuït en els darrers dos anys. La taxa de desocupació a les subregions d'Àsia no va registrar grans variacions. El nord d'Àfrica i l'Orient Mitjà continuen sent les regions amb la taxa de desocupació més alta del món. L'Àfrica subsahariana té la segona més alta, i el seu major obstacle per al creixement i el desenvolupament és el gran nombre de treballadors pobres.

La desocupació en el món afecta més a joves que a adults; a més, els joves tenen tres vegades més probabilitats de quedar-se a l'atur que els adults. Els joves que treballen ho fan de forma intermitent —treball temporal, parcial, eventual etc.—, i d'aquí que es consideri que el treball en els joves resulta més vulnerable i mostra riscos d'exclusió social.

Les regions amb una proporció més gran de joves en el total de la població en edat de treballar (Àsia meridional, Orient Mitjà, nord d'Àfrica i Àfrica subsahariana) són els que estan en la pitjor situació. El futur dels joves d'aquestes regions depèn del creixement econòmic i del tipus de treball —nombre de llocs i qualitat de la feina— que aquest creixement produeixi. En les economies industrialitzades el problema és menys greu (a causa del canvi demogràfic); tanmateix, l'evidència indica que si no s'adopten mesures específiques per a la desocupació juvenil no es reduirà per si sol.

El 2015, 660 milions de joves estaran buscant treball (mai abans en la història s'havia produït un fenomen d'aquesta magnitud). Les oportunitats de treball hauran de créixer de forma substancial especialment a l'Àfrica subsahariana (on viuran 30 milions de joves més en aquestes dates) i a l'Àsia meridional (21 milions de joves més) per retenir en els seus països d'origen aquests contingents de joves sense esperança i sense feina.

Canvis en els mercats de consum

El consum canviarà i s'expandirà ràpidament i quasi mil milions de nous consumidors entraran en el mercat global en la propera dècada, com a conseqüència del creixement econòmic en els mercats emergents. En 10 anys, el consum augmentarà en les economies emergents de 4 a més de 9 bilions de dòlars americans, apropant-se al poder de compra de les economies occidentals.

L'expansió de la població als països en vies de desenvolupament crearà grans mercats dominats pels joves. En contrast, la major longevitat en els països industrialitzats presentarà nous segments de consum.

Els mercats emergents, especialment la Xina i l'Índia, proveiran oportunitats d'alt creixement. El 2020 la Xina s'equipararà als EUA, el principal mercat de consum del món. Mesurat a paritat de poder adquisitiu, en molts segments clau la Xina s'equipararà o fins i tot sobrepasarà els EUA. Avui hi ha 12 milions de llars xineses amb ingressos anuals superiors als 7.500 dòlars americans; el 2020 hi haurà, com a mínim, 80 milions de llars en aquesta situació.

Tot i que la classe mitjana xinesa pot arribar fins al 40% de la població del país el 2020, el doble del que representa actualment, continuarà per sota del 60% que representa als EUA. La renda per càpita per a la classe mitjana xinesa estarà força per sota dels equivalents a Occident.

L'amplitud de la classe mitjana índia es basa en una part, petita però important a un país emergent, en el creixement dels serveis de la informació i la tecnolo-

gia, que s'espera que ocupi 9 milions de persones en els propers 5 anys, gairebé el triple dels nivells actuals. S'espera que ambdós factors, tant el nombre de persones amb rendes mitjanes com el seu nivell de renda, augmentin ràpidament, tot i que els nivells continuaran per sota de la mitjana als EUA i altres economies desenvolupades.

En els mercats més desenvolupats els escenaris són força diferents: cap a una nova lògica social

En els mercats més desenvolupats els escenaris són força diferents: l'augment de vendes serà complicat, són mercats madurs i els nivells d'endeutament dels consumidors són ja força elevats. La competència dels mercats de baix cost s'agreuja i augmentarà.

Això no obstant, hi haurà nous segments de creixement, el canvi demogràfic és vist com una oportunitat; l'envelliment de la població, per exemple, pot portar a oportunitats amb productes de major marge, més sofisticats. El creixement de subpoblacions ètniques, com a conseqüència de la immigració o de taxes de natalitat més altes que la resta de la població, obre també noves oportunitats d'expansió. El consum en els mercats desenvolupats tendeix cap a una nova lògica social.

Mereixen una menció especial les tendències de consum en els mercats més desenvolupats, assenyalades per alguns centres de prospectiva internacional que apunten **a una lògica social diferent de la industrial, la societat de les emocions o de l'experimentació**,² i que es basa en:

- L'acceleració del canvi, resultat de la societat de la informació i altres factors que assegurin que les idees es distribueixin molt més ràpidament i inspirin d'altres noves idees.
- El fet que en l'economia dels països rics el consum immaterial està creixent molt més ràpidament que el consum material, perquè la part material ha estat saturada o coberta àmpliament.
- El desenvolupament tecnològic, que implica que quasi tot pot ser automatitzat.
- L'augment de la importància de les emocions en l'elecció dels productes.

En aquesta lògica social, els consumidors que tenen la funcionalitat del producte assegurada necessiten altres criteris en el procés de selecció. I ja que el consum treu temps i el temps és un bé de consum escàs, els consumidors segueixen el camí més fàcil: el dels seus sentiments i les seves emocions, les quals es relacionen amb la història que explica el producte. No hi ha res de nou en aquest fenomen. Allò que és nou és la importància que han adquirit les històries, ja que vivim en una societat on no hi ha carència de productes però on sí que escassegen consumidors, i en el mercat la història que ven millor és aquella que és atractiva per a les emocions, el producte tangible esdevé un objecte de transició.

I cal destacar també una nova lògica social, basada en la creativitat i la innovació, incipient encara però que s'expandeix gradualment³ i que neix amb la necessitat d'un major creixement personal. Les TIC han permès aquesta major autoexpressió i donen més espai per a la creació i la innovació.

A mesura que la tecnologia avança podem esperar que les màquines rellevin més feines del sector serveis. Els recents desenvolupaments tecnològics s'orienten actualment a l'alliberament de les tasques rutinàries. A més, els mercats en

² La van anomenar *Dream Society*, Rolf Jensen, CIFS.

³ L'anomenen la lògica del *Creative Man*, CIFS, 2005.

vies de desenvolupament estan entrant en la industrialització, i el treball a Occident, cada cop més, es desplaça i transforma; per tant, **Occident ha de tendir a ser més creatiu i innovador. Les empreses ja no poden competir amb produccions en massa i treball rutinari, i, d'altra banda, els recursos naturals ja no són més valuosos que les idees que poden ser patentades.**

El proper canvi a Occident serà la transformació del sector serveis cap a activitats creatives o relacionades amb la innovació; el treball estarà cada cop més relacionat amb les idees, el desenvolupament dels productes o els productes culturals.

La tecnologia permet comptabilitzar la fabricació en massa de productes amb la seva personalització per al client, i per tant permet al consumidor influir sobre el producte. Els sistemes moderns de producció són molt més versàtils i costa cada cop menys individualitzar un producte. El resultat és que, en el futur, les empreses no fabricaran béns materials, sinó que es concentraran a desenvolupar les dades digitals que l'equip productiu automatitzat necessita. Cal destacar en aquest sentit l'òptica de Josep Aguilà, d'Ior Consulting, sobre l'evolució de l'oferta al quinari.

Actualment s'han cobert majoritàriament les necessitats d'existència i les de relació, però les necessitats de creixement personal continuen majoritàriament insatisfetes. I tant la lògica industrial com la lògica de la *Dream Society* consideren les persones consumidors passius de béns fabricats en massa. No proporcionen sortida a l'individu per crear, innovar o fer a mida els béns que consumeix.

Hi ha un ampli ventall d'oportunitats per practicar l'autorealització a través d'experiències individuals en la *Dream Society*. Però les oportunitats per provar els propis límits i contribuir activament a alguna gran empresa són poques i llunyanes. Per tant, la necessitat de creixement personal continua sense ser satisfeta. **Els avenços tecnològics i socials donen una base fèrtil per a la creativitat i la innovació**, de dues formes:

- **El temps i l'energia s'alliberen amb la tecnologia**, que ocupa, cada cop més, el treball tediós de la llar i la feina.
- **La nostra societat multicultural avui proveeix més recursos d'inspiració** que la passada societat monocultural.

Les tres lògiques —la industrial, la de les emocions i la de la creativitat i la innovació— coexisteixen, i de fet és en les interseccions on més oportunitats empresarials es presenten.

Com es poden relacionar els productes de la lògica industrial amb aquesta nova lògica social? Una possibilitat que s'està produint són els productes *prosumidor* (contracció de les paraules *productor* i *consumidor*), i s'aplica a les situacions on en el consumidor s'implica en la producció de béns de consum per tal de crear productes personalitzats, la qual cosa requereix un cert grau de flexibilitat en el procés de fabricació, que ve donat per les TIC.

Com s'ha destacat més amunt, el consum adquireix un nou significat i integra aquesta dimensió emocional, la qual cosa comporta un canvi en la seva contextualització. El fet de comprendre és important a l'hora de crear productes amb significat i amb èxit empresarial. **Les tendències següents reflecteixen de formes diferents allò que s'ha anomenat consum emocional.**

El consumidor del futur és un cercador, un treballador i un artista, i **les prioritats motivacionals i de recompensa emocional per ambdues esferes —la laboral i**

la de la vida personal— esdevenen molt importants. Es fa palesa l'emergència d'un nou segment, els **yeppies (Young Experimenting Perfection Seekers)**, que a diferència dels *yuppies* no tenen com a objectiu en la vida col·leccionar béns materials, sinó col·leccionar tantes experiències com sigui possible. **En l'alimentació hi ha una renovació de la necessitat per al ritual, la litúrgia i la tradició.** La traçabilitat és important en tots els aspectes a l'hora de preparar i gaudir d'un àpat: els sabors, els aromes, les textures, l'origen dels ingredients, el significat cultural i, sobretot, el valor emocional. Els àpats amb significat són el nou moviment de *slow food*.

La preocupació creixent pels efectes de l'escalfament global ha fet que el consum ecosensible hagi augmentat. **Un aprovisionament ecològic i just** és el primer pas per a la construcció d'un nou món sostenible on l'ètica i els principis ecològics siguin els estàndards. Ja s'apunten els primers senyals. I finalment, en una societat caracteritzada pel sobreconsum, el luxe de disposar d'**un espai buit per a relaxar la ment és el concepte central de les persones que volen experimentar.** Cada cop se cita més la necessitat de tenir un lloc per meditar i reflexionar en les nostres llars.

Mereix una consideració especial el que s'ha anomenat *homing*, una de les tendències més dominants en consum. Cultivem la llar com mai abans s'havia fet. També fora de casa, quan les fronteres entre l'espai públic i el privat es trenquen, generem espais privats. Aquesta tendència es relaciona amb el somni col·lectiu d'allò que està bé i allò que és correcte en la vida, i d'allò que precisament no abunda en una vida diàriament ocupada i orientada als resultats: tenir l'energia per fer allò que ens agrada; tenir temps lliure; gaudir de la família, reviuir les tradicions, tornar a les arrels. Valors als quals representa la llar. El major símbol de status ha esdevingut la nostra llar. Sembla una paradoxa quan la globalització és més present que mai; i precisament perquè la llar, com a refugi privat, ha esdevingut escassa, és idealitzada. Cultivem la llar i la casa al mateix temps que la globalització exerceix la pressió contrària. Bàsicament perquè les fronteres entre l'esfera privada i la pública han desaparegut, fins i tot quan s'està a casa es continua connectat.

D'altra banda, el *homing* també es practica fora de la llar, i és una de les tendències de consum més importants. Agraden els productes i els estils que reflecteixen calma, proximitat, arrels, ancoratge i privacitat. Els consumidors demanen productes i experiències que siguin pròxims, que els remetin als bons temps i els proporcionin un cert arrelament.

Globalització, consum i territori, cada cop més relacionats en el futur

Amb l'acceleració de la globalització i les noves tecnologies de la informació comunicació, el territori esdevé molt més important quan s'intercanvia informació, quan es defineix un mateix i quan es venen i es distribueixen els productes. El territori és la forma en què experimentem el món que més ens afecta. La globalització, simplement, ha creat noves formes de connectar territoris. La globalització no solament fa possible, sinó necessari, relacionar el producte amb el territori local. Globalització i ancoratge en un territori específic no són tendències oposades; ambdues tendències tindran més força en el futur, perquè es recolzen l'una en l'altra.

El consumidor vol productes vinculats al territori. Diàriament consumim significats i aquests constantment canvien. Per als consumidors això té dues conseqüències: la primera, ser capaç de viure en un món global sense haver d'estar sempre canviant o reinventant-se un mateix. Per tant, els productes que connecten a territoris específics són símbols de dues coses: d'autenticitat i d'estabilitat en un món canviant. La segona és la necessitat dels consumidors, en un món

global i canviant, de trobar una àrea per poder ser diferents, uns senyals especials que també puguin perdurar, **i alhora que puguin ser descodificats globalment**. Per tant, els productes connectats a un territori poden tenir èxit empresarial perquè satisfan dues necessitats importants per al consumidor.

La transformació dels serveis: innovació, creativitat, explosió del consum d'oci

Com indicàvem més amunt, aquesta nova lògica social que apunta a la transformació del sector serveis cap a activitats creatives o relacionades amb la innovació té un clar exponent en les noves tendències relacionades amb el lleure. El creixent augment de la complexitat de la manera de viure de les persones en les societats modernes ha dut a la recerca de formes d'oci i entreteniment capaces de recompondre l'energia física i mental per tal que l'individu afronti millor les pressions quotidianes. L'augment del culte al cos, els valors estètics i també els valors relatius a una vida sana modelen les tendències cap al futur. Per al futur es requerirà que ofereixin una possibilitat més àmplia d'elecció, i a més sortirem a buscar tot això fora: farem **turisme per millorar el nostre benestar**.

Va guanyant terreny una tendència de convergència entre els viatges, la cerca de benestar i la cura personal. Dins el turisme s'està observant un important creixement de les activitats de l'ecoturisme, el termalisme, els spas, el consum cultural/oci, etc. Les societats industrialitzades assisteixen des d'algunes dècades a un fenomen qualificat com *explosió del consum cultural* i que està directament vinculat a l'increment del temps dedicat a l'oci. No només museus i exposicions, sinó també gastronomia, rutes vinícoles i turisme de negocis són àrees relacionades amb aquest increment.

La convergència entre oci i relaxament i benestar ha anat donant origen a destinacions turístiques especialitzades en benestar i també a **modalitats turístiques que combinen oci i medicina**. En aquest sentit comencen a destacar alguns mercats: Singapur, Tailàndia o l'Índia. **Hi ha també una tendència a combinar els viatges amb tractaments estètics**, i aquest és el cas dels mercats d'Argentina i Brasil.

Els aspectes destacats permeten anar traçant algunes de les característiques del consumidor d'oci del futur. Aquest consumidor mostra també una gran debilitat davant la possibilitat d'evadir-se o entrar en móns de fantasia construïts a partir de realitats fictícies o virtuals; no tan sols a partir de plataformes tecnològiques sinó també llocs que poden gaudir amb tots els seus sentits i acompanyats per les seves famílies, és a dir, **"paradisos a la carta" que siguin capaços de transportar el consumidor a diferents llocs i èpoques**.

Els parcs temàtics i virtuals constitueixen precisament la materialització d'aquest tipus de necessitats i, **lluny de disminuir la seva presència, sembla que guanyen espai dins de l'oferta recreativa**. En aquest sentit, es preveu que l'**Àsia** es convertirà en la regió de major creixement del sector; aquest creixement pot ser provocat bàsicament per l'increment esperat en l'afluència de persones, la qual s'estima que passi dels 236 milions del 2004 a 276 milions el 2009, un 21% en total. **A Europa, l'Orient Mitjà i Àfrica** s'espera també un fort increment: s'espera que l'afluència de persones hi tingui un creixement d'un 12% entre 2004 i 2009.

A mesura que s'ha anat incrementant el nombre d'usuaris de les TIC, del concepte inicialment instrumental, més tecnològic, s'ha evolucionat a una interpretació cada vegada més centrada en l'usuari i en els continguts que aquest consumeix i genera. **Els usuaris orienten l'ús de la xarxa cada vegada més com a plataforma d'oci que com a fórmula de recerca exclusiva d'informació. S'ha conformat un "estil de vida digital", i, paral·lelament, els usos i hàbits de con-**

sum digital es complementen amb la convergència entre aplicacions i dispositius tecnològics. Ens trobem davant un nou escenari que requerirà un replantejament dels models de negoci basats en tecnologies per a la gestió i control dels continguts digitals (costa molt produir-los, gens reproduir-los). Tota aquesta transformació s'ha articulada majoritàriament a Internet i es veurà impulsada en els propers anys per l'increment de la banda ampla en tecnologies sense fil. **Mentre més llars es connectin més creixerà el negoci de l'oci digital, més serveis es podran oferir, i seran els mateixos usuaris els qui exigiran una major eficiència i rapidesa i una satisfacció més ajustada al seu desig.**

La Generació e és el perfil dominant en la descàrrega i creació de continguts digitals. Aquest grup està format per menors de 18 anys que han crescut i incorporat les TIC i Internet a la seva vida diària, tant per a l'oci i la comunicació com per a l'aprenentatge.

Durant els darrers anys s'ha obert un profund i complex debat sobre la propietat intel·lectual. En l'entorn digital la creació i la transferència de còpies es produeix sense cost, indústries grans i globalitzades han vist reduïts en pocs anys els seus beneficis i **la protecció dels continguts digitals esdevé per si mateix un mercat emergent**, les xifres de facturació del qual arriben en l'actualitat als 928 milions de dòlars i que podria superar els 2.000 milions l'any 2009.

Un altre aspecte rellevant dels canvis en el lleure són les llars del futur, a les quals demanarem que millorin la qualitat de vida, que estalviïn energia, que respectin el medi ambient i que aconseguixin una completa connectivitat (perquè puguem treballar des de casa i realitzar un major consum de serveis d'oci). Per aconseguir aquests objectius recorrentem a la domòtica, a les TIC i a la bioclimàtica activa i passiva.

La casa, per si mateixa, es presentarà com un espai de convergència tecnològica on els components de la família podran interactuar, no només d'una manera presencial sinó també de manera virtual. **La complexitat i amplitud de les necessitats a cobrir farà necessària la formació de grups multidisciplinaris en el sector de la construcció que resolguin un bon nombre de tècniques** i que mantinguin una logística integral, de forma que puguin encarregar-se d'atendre una gran quantitat d'aspectes, des de l'inici del projecte fins a la finalització i ocupació d'habitatges.

Les restriccions: energia i recursos naturals

Les restriccions inherents a tots els plantejaments anteriors són ben conegudes: els recursos energètics (petroli com a gran protagonista) i naturals (canvi bioclimàtic: salut, agricultura i aigua i primeres matèries), i cal fer una breu reflexió sobre aquest aspecte.

El ràpid desenvolupament de les economies emergents contribuirà a un increment de la demanda de petroli en l'àmbit mundial, la qual cosa implicarà un augment considerable de la seva quota de consum. El principal país, la Xina, passarà del 7,6% a l'11%. **Els països de l'OCDE** continuaran sent els principals consumidors de petroli, però la seva **quota de consum mundial disminuirà significativament en els propers 15 anys**. Hi ha un consens sobre la dificultat de trobar grans i noves reserves d'hidrocarburs, encara que **és possible trobar nous jaciments petits a l'Orient Mitjà i l'Amèrica Llatina. L'augment del preu del petroli farà possibles noves inversions per extreure més recursos dels jaciments actuals.**

Sobre les qüestions energètiques cal destacar l'aportació significativa de Mariano Marzo a aquest informe. Del seu article sobre el petroli voldríem ressaltar dues reflexions: **Què cal esperar en els propers anys? Un nou cicle, de manera que**

a l'actual tendència alcista succeiria una sobtada caiguda, o una ruptura amb les tendències del passat? El seu parer és que al mercat no li manquen motius per inclinar-se per una ruptura amb les tendències del passat. La segona reflexió és que el futur del subministrament de cru s'aguanta per un fil, i en tot cas **no es tracta tant d'una qüestió de disponibilitat de recursos al subsòl** com de mobilitzar i desplegar a temps, en un món cada vegada més convuls, els recursos financers, tecnològics i humans necessaris.

D'altra banda, es preveu un creixement ràpid de fonts energètiques alternatives, gràcies a avenços tecnològics, noves legislacions mediambientals i l'encariment del petroli. Malgrat tot, algunes fonts assenyalen que aquestes energies només proveiran un petit percentatge del total de la demanda energètica el 2020.

Davant d'aquest escenari, el gas natural s'està convertint en una opció energètica prioritària a molts països desenvolupats (per exemple, al Japó i a la UE), ja que té un menor impacte ambiental i ofereix una major estabilitat com a font d'energia. Per tant, serà una de les fonts energètiques que guanyarà més pes dins del sector en els propers anys.

Tanmateix, el debat de l'energia nuclear com a font alternativa als derivats dels hidrocarburs torna a revifar. Un conjunt de països està desenvolupant programes nuclears ambiciosos, com per exemple els EUA, la Xina, el Brasil, Finlàndia, el Regne Unit i França. El programa nuclear més important és el de la Xina, que té previst construir 32 centrals els propers 15 anys. En canvi, països com Bèlgica, Alemanya, Suècia i Holanda segueixen apostant pel tancament gradual de les centrals nuclears.

La situació del mercat mundial ha fet que les principals economies del món (UE, EUA, Japó) hagin definit unes polítiques econòmiques, aplicades amb més o menys intensitat, altament interrelacionades entre elles i amb uns trets característics comuns: garantir la seguretat energètica, l'eficiència econòmica i la protecció ambiental. Cal fer també una breu menció al canvi bioclimàtic, que té conseqüències socials i econòmiques —tot i que són molt debatudes— i que es deu a factors naturals però també a les activitats humanes, que han tingut molta influència en el canvi d'aquests darrers anys, com assenyalen diversos informes. En tot cas les repercussions en la salut, els ecosistemes, l'agricultura i l'aigua poden ser devastadores. A escala regional aquestes repercussions són força diferents, ja que en alguns casos es compta amb menys mitjans per adaptar-se i es pateix una major vulnerabilitat —com Àfrica, Àsia (tot i que és menys vulnerable que Àfrica) o Amèrica Llatina— i en d'altres es posseeixen més mitjans i hi ha menys vulnerabilitat (Amèrica del Nord i Europa).

Cal afegir una breu reflexió sobre les repercussions geopolítiques, que tenen una clara incidència en el comerç internacional. Després de les accions terroristes de l'11 de Setembre, l'actual guerra d'Iraq i la situació de risc a l'Iran, el petroli ha tornat a adquirir protagonisme en l'escena internacional. Aquest escenari està provocant tensions diplomàtiques i augmentant les incerteses respecte a la seguretat del subministrament.

Pot anticipar-se que l'atenció diplomàtica, estratègica i comercial d'alguns països asiàtics canviarà en vista de la creixent necessitat d'importar recursos energètics, i que això portarà a enfortir els vincles econòmics i polítics entre els estats asiàtics i els principals països productors de petroli de l'Orient Mitjà i Àfrica. Aquests vincles poden significar nous reptes per a Occident, com, per exemple, una major dificultat per arbitrar conflictes regionals i més rivalitat a l'hora de trobar fonts de subministrament estables. D'altra banda, l'augment constant de les importacions de petroli dels EUA és un factor determinant en el mercat petrolífer mundial, que està creant tensions a escala internacional.

L'Iran té les segones reserves de petroli més grans del món —només per darrere d'Aràbia Saudita— i també ocupa aquesta posició en les reserves de gas —només per darrere de Rússia.

Un altre aspecte sobre el qual cal reflexionar en relació amb la restricció que els recursos naturals imposen i les seves conseqüències geopolítiques és, per exemple, els efectes del creixement de la Xina en el preu de les primeres matèries i l'actual equilibri geopolític a l'Amèrica Llatina.

El mercat de les primeres matèries ha anat evolucionant de manera alcista en els darrers anys. Aquesta evolució es deu en gran part a l'expansió de la demanda provocada pel creixement de les economies asiàtiques, principalment la Xina i l'Índia.

La Xina s'ha convertit, a escala mundial, en el major importador de carbó i de diversos metalls, com ferro, acer i coure. L'alt i constant creixement xinès de les darreres dècades es tradueix en una avidesa per les primeres matèries que ha tingut efectes en zones on abans Beijing tenia poca influència: Àfrica i Amèrica Llatina. La Xina controla el 4% del petroli sudanès i està invertint actualment més de 2.000 milions de dòlars en l'or negre nigerià. Així mateix, ha incrementat el seu comerç amb Veneçuela, Perú, Xile i el Mercosur, els quals la proveeixen de primeres matèries i reben també les seves inversions i producció manufacturera.

La Xina ha estat realitzant un flux continu d'inversions destinades a l'extracció de recursos naturals. L'Amèrica Llatina és una font de primeres matèries, i a causa de l'augment de demanda que suposa la Xina, els països productors —molts llatinoamericans— tindran un marge més gran de renda si en el futur es manté l'increment dels preus de les primeres matèries.

Encara que les inversions xineses s'estenen per tot el món, en alguns estudis s'assenyala l'Amèrica Llatina com a regió vital d'inversions per a assegurar el proveïment de primeres matèries per part de la Xina. L'Amèrica Llatina ha estat històricament el major proveïdor de primeres matèries per als EUA, i a causa del diferencial de desenvolupament entre ambdós aquesta situació produïa una excessiva dependència de les economies llatinoamericanes respecte al creixement econòmic nord-americà. En la mesura que la Xina continuï incrementant la seva demanda de primeres matèries, el preu d'aquestes augmentarà i produirà un canvi en la destinació i l'origen dels fluxos comercials i d'inversió i, alhora, un augment dels costos de la producció als EUA de conseqüències encara difuses, però clarament significatives.

Noves realitats econòmiques i empresarials

Globalització productiva

En les darreres dècades les empreses multinacionals o transnacionals han adquirit una indiscutible rellevància en l'economia internacional que s'ha accentuat en els últims temps. La progressiva eliminació de barreres a la mobilitat del factor capital (financer i físic), així com els avenços en matèria de transport i comunicacions, permet noves fórmules d'organitzar la producció, facilitant la coordinació entre factories diverses —situades en diferents països— i, per tant, la “multinacionalització” de l'activitat productiva d'un nombre creixent d'empreses. Les empreses tenen més facilitats que mai per a “organitzar la producció a una escala global” o “compartir la producció globalment” (*global sharing production*). En aquest procés, anomenat també *especialització vertical*, cada país acaba rebent una etapa del procés productiu, amb entrades i/o sortides d'inputs intermedis —a més dels inputs bàsics i dels productes acabats. Això incrementa les xifres de transaccions comercials internacionals i contribueix a un pes creixent del comerç en inputs intermedis —a més del tradicional comerç en béns

finals—, que en una quantia important podria donar lloc al denominat *comerç intrafirma* o “transaccions entre filials de la mateixa empresa o grup empresarial” —que segons algunes estimacions podrien suposar prop d’una tercera part dels fluxos comercials internacionals (amb alguna estimació recent per als Estats Units que situa el comerç intrafirma a prop del 50%).

Aquest fenomen té àmplies conseqüències que afecten de forma decisiva en la distribució territorial de l’activitat productiva o “divisió internacional del treball”. Així mateix, incrementa les interrelacions i interdependències en l’economia global. I se li adjudica un paper rellevant en la reducció de la capacitat d’influència dels poders públics respecte a unes empreses que poden “canviar de jurisdicció” amb més facilitat que mai. D’aquests arguments també es desprèn la necessitat de tractar de forma integrada els aspectes comercials, d’inversions i d’organització de les empreses, amb més facilitat que mai per a “multinacionalitzar” les seves activitats. Això ha generat l’aparició de la “partició de la cadena de valor”, “desintegració de la producció” o “especialització vertical”, i **converteix la *supply chain* en una eina essencial per a l’estratègia empresarial.**

Un volum creixent d’IDE és un dels principals mecanismes d’articulació de l’economia global, repartint la “cadena de valor” de la producció arreu del món. En els darrers 15 anys del segle XX, mentre el PIB mundial real creixia al 2,5% de mitjana anualment, les exportacions ho feien al 5,6% i la IDE, al 17,7%.

En els anys més recents aquesta dinàmica s’ha vist fins i tot accentuada. UNCTAD avalua en prop de 897 milers de milions de dòlars el volum d’Inversions Directes a l’Estranger el 2005 —un increment molt notable, proper al 30%, respecte a l’any anterior. Els països desenvolupats van rebre prop del 70% d’aquesta IDE, en bona mesura per l’onada de fusions i adquisicions propiciada per l’elevada liquiditat de l’economia mundial i la reconfiguració empresarial a escala global.

També dins de l’epígraf de *mobilitat de factors* s’inclouen **les migracions i la provisió de serveis per part d’empreses o professionals de l’estranger, que han adquirit no només rellevància econòmica sinó que són objecte de debats sociopolítics.** El punt clau comú de moltes “inquietuds” és la nova competència dels serveis laborals —exercits a distància gràcies a les TIC en el cas d’*outsourcing* de serveis i exercits òbviament in situ en el cas d’immigrants— sobre les empreses, professionals i persones nacionals que ofereixen els mateixos serveis o altres de similars.

Trets bàsics del comerç internacional

Pel que fa als trets bàsics del comerç internacional, la tendència històrica mostra com entre 1950 i 2005 el volum de comerç mundial s’ha multiplicat per més de 25, mentre que el PIB mundial ho ha fet “només” per 7,5. **Però en els darrers anys el repetit fenomen de la “fragmentació de la cadena de valor” ha incrementat les xifres de comerç per la presència d’intercanvis “intrafirma” o “intra-grup empresarial”** (encara que jurídicament les empreses siguin diferents) i **el comerç en inputs intermedis**, conformant així una “xarxa mundial de comerç” que abasta tot el planeta amb unes interrelacions cada vegada més profundes.

Un tret molt destacat de l’actual realitat comercial **és el pes creixent de les economies emergents**, molt especialment les d’Àsia de l’est i Pacífic. En els darrers trenta anys l’Àsia ha duplicat la seva participació en les exportacions mundials —del 14% al 27% pràcticament—, amb la Xina i els “dragons i tigres” asiàtics com a grans protagonistes. També cal destacar que Europa ha mantingut el seu pes, en gran mesura per la configuració del mercat intern de la UE.

També destaca **el pes creixent dels denominats *productes intermedis* —inputs**

intermedis o productes semielaborats— en el comerç internacional. La “desintegració de la producció”, que porta al fet que cada part del procés productiu se situï en països diferents —en filials de multinacionals o mitjançant *outsourcing* en empreses jurídicament diferents— que s’envien components recíprocament, és un fet molt visible.

El comerç en serveis té avui una presència destacada, a l’entorn d’una quarta part dels intercanvis de mercaderies. A més de les categories tradicionals de “transport” i “viatges” (per motius de turisme o feina), s’incorporen cada vegada més serveis de molt variada tipologia (financers i assegurances, consultoria, serveis a empreses, serveis professionals, serveis relacionats amb TIC, etc.). L’*outsourcing* o *offshoring* de serveis és objecte de seguiment —i de vegades de preocupació. **Probablement, un increment quantitatiu i sobretot qualitatiu dels intercanvis comercials en serveis és uns del tretz més previsibles del futur del comerç i l’economia mundials.**

En aquest sentit és interessant anticipar alguns dels resultats preliminars d’un dels *papers de prospectiva i estratègia* en procés de realització per part de l’OME, **sobre la confluència i/o divergència de Catalunya** d’aquestes tendències globals en comerç i inversió internacional, pel que fa a sectors i mercats de destinació. Per exemple: la Xina compta amb el major creixement d’importacions mundials, però és el Japó l’economia que ha registrat més augment de les importacions catalanes en els darrers anys, situant-se a nivells similars de Xina. A la CEI, les exportacions catalanes es mantenen estables, mentre que a escala internacional s’observa un augment considerable de les importacions en aquesta àrea. En canvi, el cas de Turquia és el contrari. En l’anàlisi sectorial, les exportacions catalanes de productes agrícoles mostren un creixement substancial, mentre que la tendència internacional és a la baixa. En els serveis a empreses —bancarís, de comunicacions i d’informàtica—, mentre que a escala internacional es produeix un augment important de les importacions, a Catalunya no s’observa creixement de les exportacions, la qual cosa és de fet força explicable si tenim en compte la configuració del nostre teixit empresarial.

Els acords comercials regionals han proliferat en els últims temps; això ha originat problemes de “convivència” amb les regles teòricament multilaterals del sistema WTO i ha tingut conseqüències com les complicacions de les regles d’origen als mercats.

El paper del comerç internacional com a via de creixement

Un dels debats més tradicionals en economia és el paper del comerç internacional com a via de creixement. Els estudis tendeixen a mostrar una valoració positiva. Encara que correlació estadística no implica necessàriament causalitat, sí que és forta l’evidència empírica a favor dels guanys d’eficiència i els beneficis dinàmics —associats a més competència, més dinamisme emprenedor, més creativitat, etc.— que deriven del repte de la competència internacional, tot i reconèixer els problemes sociopolítics i de redistribució i/o equitat que se li associen.

Recentment les explicacions del comerç descendeixen al nivell de cada empresa o planta productiva i dins de cada indústria per donar explicacions a algunes regularitats empíriques: a cada indústria només exporta un percentatge d’empreses de vegades petit, les empreses que exporten tendeixen a tenir més dimensió i més productivitat, i assolit un cert nivell les empreses es plantegen “fragmentar la producció” mitjançant IDE, *outsourcing* internacional o amb nous models d’internacionalització no seqüencials com les “born globals” o les empreses que es redefeixen globals, com s’apunta en el treball desenvolupat per ESADE en el marc de l’Observatori de Mercats Exteriors. Aquests desenvolupaments confor-

men **l'anomenada *nova teoria del comerç internacional* o les explicacions del comerç basades en la heterogeneïtat entre empreses del mateix sector**. El grau de potencial explicatiu d'aquest nous enfocaments està contribuint notablement a la seva difusió. Les seves formulacions bàsiques destaquen els efectes positius per a les empreses amb més productivitat, que veuen amplificada la seva competitivitat, en detriment de les menys eficients, les quals poden trobar-se amb dificultats o desaparèixer. **Novament la internacionalització o globalització podria tenir un "efecte selecció" a favor de les més eficients, però en detriment de la supervivència d'unes altres.**

El paper central de l'heterogeneïtat en la productivitat en la projecció internacional ha portat a diverses anàlisis i interpretacions, addicionals a les diferències de cost i tecnologia. Uns enfocaments accentuen **el paper de *self selection*** de les empreses més eficients envers els mercats exteriors. D'altres esmenten **el paper del *learning by exporting*** per referir-se a les millores que pot induir l'exigent i competitiva experiència dels mercats exteriors. També es discuteix el paper de l'adequada selecció del capital humà i **el paper dels actius estratègics-específics no (fàcilment) imitables.** **El paper de la innovació** és decisiu, interpretada en un sentit ampli que inclou de forma destacada la resposta —o anticipació— a les preferències, gustos o necessitats dels consumidors i d'altres empreses. Un fil conductor del segon capítol de l'informe és tractar de contribuir a identificar els paràmetres i tendències d'alguns d'aquests canvis que generen nous requeriments de béns i serveis.

Marge intensiu i extensiu, qualitat del creixement de les exportacions

La distinció entre "marge intensiu" (increment de les exportacions basat en les mateixes empreses i/o activitats) i el "marge extensiu (incorporació a l'exportació de nous sectors o empreses) ofereix un interès especial.

Segons Hummels-Klenow, prop de dos terços de les exportacions s'associen al "marge extensiu". Això **ressalta la importància del fet que un país assoleixi una massa crítica d'empreses i activitats que assumeixin el repte dels mercats exteriors** i, indirectament, de les accions i polítiques públiques per generar els incentius adients i superar els problemes derivats d'una estructura empresarial basada en empresa petita i mitjana, amb pocs recursos sovint a escala individual per superar els costos d'accedir als mercats exteriors. **Països europeus de dimensions semblants a Catalunya mostren un notable marge extensiu (i de qualitat de les exportacions).** Un estudi en el marc de les tasques de l'Observatori de Mercats Exteriors iniciat per l'ESCI —del qual es presenta un article— **corroborava amb els seus resultats inicials la importància d'aquest marge extensiu per a Catalunya.**

Un altre punt cabdal és el paper de la qualitat. La capacitat d'un país per exportar articles d'elevada qualitat permet mantenir un nivell de salaris i altres ingressos elevat malgrat l'entorn cada vegada més competitiu. La qualitat és un factor de diferència i de "cobertura" enfront de les pressions competitives de la globalització. El seu paper també queda clarament de manifest en els estudis empírics.

El paper de la tipologia de les exportacions —i dels emprenedors que els generen— en la dinàmica de creixement ha estat revalorat en l'anàlisi de Hausmann-Hwang-Rodrik (2005). En aquest cas es presenta un índex del "nivell de productivitat associat a la pauta d'especialització" d'un país, que és una mitjana ponderada que mesura el nivell de renda/productivitat associat a la cistella d'exportacions del país. Per tant, aquest índex mesura la "qualitat" del conjunt d'exportacions. Quan es compara la correlació d'aquest indicador amb el nivell de renda (PIB per càpita) de diferents països, es mostra la capacitat d'incidència

de la cistella d'exportacions sobre el creixement econòmic del país. Els països amb una aposta estratègica per una més gran "qualitat" en el contingut de les seves exportacions mostren una capacitat notable per arrossegar el seu creixement econòmic.

Posició competitiva de Catalunya

Mereix una atenció especial l'aplicabilitat d'algunes anàlisis per a mesurar la posició competitiva de l'economia catalana. D'una banda, s'analitzen **els problemes que deriven dels diferencials d'inflació basats en un comportament dual dels sectors exposats a la competència internacional i els *non traded* "protegits" d'aquesta competència.** Aquest problema és especialment important a territoris amb **més implicació exportadora i amb més presència de sectors *traded*, principalment el conjunt de manufactures. Catalunya reuneix ambdues característiques,** i per això els problemes de diferencials d'inflació i els subsegüents problemes de competitivitat són prou coneguts.

D'altra banda, una dimensió significativa dels impactes sectorials de la inflació té a veure amb la seva correlació amb actors com el grau d'"intensitat tecnològica" (mesurat pel pes de l'activitat de R+D) o el de qualificació dels treballadors (mesurat per la durada mitjana dels estudis). Es revisa un estudi que mostra **una dinàmica de preus més "estRICTA" (menys inflacionista) en els sectors de més intensitat tecnològica i treball més qualificat.** Aquest resultat podria sorprendre si es tingués **una visió de la globalització limitada a competència de costos en sectors de baixa qualificació i/o tecnologia, però ja s'ha vist que la dinàmica exportadora de la Xina ha superat aquesta fase.** Ara, la principal explicació del resultat es vincula probablement al paper de les millores de productivitat —via innovació, tecnologia, adequació de processos, etc.—, especialment importants en aquest sectors.

El paper de la innovació i la productivitat com a forma de "reconciliar" salaris i ocupacions de qualitat amb una evolució de preus que mantingui la competitivitat, com ja s'ha assenyalat més amunt, emergeix també d'aquestes consideracions. En conjunt, aquestes consideracions apunten a la importància que té per a la competitivitat el fet de millorar en paràmetres com, d'una banda, els diferencials d'inflació basats en dualitat d'inflació entre sectors amb diferents reptes exportadors i competitius, i, de l'altra, l'evolució de la productivitat en el sentit ampli, que inclou tecnologia i qualificació, però també qualitat de resposta a les noves tendències en les necessitats i preferències d'una societat ràpidament canviant.

Els problemes financers internacionals

Els problemes financers internacionals es repassen prenent com a fil conductor els debats sobre les causes i les conseqüències dels desequilibris externs, partint dels diferencials entre estalvi i inversió, el paper econòmic present i les implicacions per al futur. Les explicacions que es revisen estan seleccionades per posar de relleu ingredients significatius per a l'evolució econòmica i financera, des dels escenaris previsibles fins al paper dels actius intangibles en la mateixa conceptualització dels equilibris.

Aquestes preocupacions actuals reflecteixen aspectes estructurals de fons que marcaran el futur de l'economia mundial. Com el canvi de cicle del preu del petroli, comentat més amunt —com a conjunció de factors de demanda creixent i no només de problemes d'oferta vinculats a la geopolítica—, i el fet de com el món es prepara per a una reflexió, gens fàcil, sobre el futur de l'aprovisionament energètic. I pel que fa als "desequilibris externs" —també mencionats al princi-

pi d'aquest resum, juntament amb l'evolució de les posicions externes netes d'actius i passius— es posa de relleu els canvis en les pautes d'estalvi i inversió a escala mundial, on es mostra com, en agregat, els països pobres estan finançant els rics; cal avaluar si són sostenibles i, en tot cas, cal analitzar les implicacions de trajectòries alternatives en els propers temps.

L'anàlisi dels mecanismes, equilibris i desequilibris financers internacionals no només té una lectura conjuntural, sinó que és decisiva per a perfilar el futur de les capacitats econòmiques i empresarials vinculades a disposar i/o accedir a fluxos d'estalvi i inversió. En bona mesura, la distribució del poder econòmic a mig termini depèn crucialment d'aquests factors: estalvi, capacitat per finançar la inversió i fer inversions amb productivitat adient. Així doncs, els mecanismes financers són en part símptomes però també causes coadjuvants a la redistribució de riquesa i poder subjacent a la globalització.

Cal destacar que l'anomenada globalització financera està demostrant una gran capacitat i facilitat per finançar divergències de magnitud, històricament importants. Això ressalta la importància de comptar amb un sistema financer eficient —nacionalment i internacionalment— per canalitzar l'estalvi o assolir finançament de les capacitats inversores de les empreses i activitats nacionals.

Els instruments financers basats en el fet de “compartir riscos” entre les dues parts han guanyat pes en els darrers temps, tant per la via d'IDE com per la d'inversions en cartera d'accions. Això ha anat en detriment d'altres figures, com títols de deute, bons o crèdits bancaris, en què —insolvència apart— les vicissituds de les economies receptores de recursos tenien bàsicament impacte sobre aquestes, amb els drets de la part que proveïa l'estalvi almenys protegits jurídicament. Aquesta asimetria va obligar en el passat a fer ajustaments difícils —per algunes opinions, més difícil del que hauria estar imprescindible i/o desitjable—, i per això es veu com una fórmula més sòlida la de compartir risc via participacions directes en els resultats de les activitats.

Els diversos punts de vista sobre la possible o previsible evolució dels desequilibris tenen una visió multifacètica de la complexa situació i les possibles vies de futur. De fet, cadascuna de les explicacions seleccionades destaca algun aspecte estratègic que, combinadament, pot oferir una comprensió de les complexes qüestions presents interrelacionades. Així, l'FMI ha insistit en la preocupació pels desequilibris, criticant les interpretacions “benignes” i proposant “accions conjuntes” o “responsabilitats compartides” —termes preferits a *coordinació*— que impliquin “consolidació fiscal” (reducció del dèficit fiscal) als Estats Units, més flexibilitat canviària a parts d'Àsia i les sempre pendents reformes estructurals a la UE i el Japó. En tot cas, els missatges dels ingredients inexorables de l'ajustament són clars per part de l'FMI. D'una banda, la necessitat de recuperar la inversió a escala mundial, no de reduir l'estalvi. I de l'altra, la necessitat de “reorientar la demanda envers països amb superàvit i disminuir la dirigida als països amb dèficit”.

Diversos especialistes han insistit en el fet que tots els precedents històrics apunten en la línia que un dèficit de la magnitud d'aquell a què han arribat els Estats Units no té precedents de sostenibilitat, i tot reconeixent les “singularitats” del cas —des dels increments de productivitat als Estats Units fins al paper de les tecnologies de la informació i comunicació, els motius per mantenir dòlars, etc.— l'ajustament pot ser “no gaire lluny”, i els seus estudis empírics poden apuntar a una caiguda del PIB d'entre el 2% i el 4%.

Entre les interpretacions considerades “benignes” ha merescut atenció la coneguda sovint com a *Bretton Woods II*, que afirma una complementaritat estratègica d'interessos entre els Estats Units i països com la Xina i altres d'emergents per als quals el principal problema és completar la transició d'una economia

agrària i intervinguda a una economia de mercat moderna. En el cas de la Xina aquesta transició ja ha suposat que alguns centenars de milions de persones migrin del camp a les ciutats, però encara calen moviments d'una magnitud semblant per tal que la modernització arribi al conjunt del país. Aquesta transició, segons els autors, requereix unes consideracions d'estabilitat financera i de capacitat per exportar més i absorbir més ocupació, que es veuen assolides mitjançant una estabilitat de la moneda local —renminbi o yuan en el cas de Xina— envers el dòlar i una certa infravaloració de la moneda nacional per tal de garantir la competitivitat, de manera semblant, segons els autors, al que van fer Europa i el Japó els anys cinquanta. La contrapartida seria l'acumulació de reserves en dòlars per part de les autoritats xineses i el fàcil finançament del dèficit exterior dels Estats Units.

Una altra interpretació “benigna” suggereix introduir importants ajustaments a les xifres oficials incorporant “intangibles”, concretament l'anomenat *dark matter*. Hausmann i Sturzenegger l'expliquen com el resultat bàsicament de la més gran rendibilitat de les inversions dels Estats Units a l'estranger que de les que van en sentit oposat, i ho vinculen al més gran *know how* —tecnologia, organització, gestió, etc.— que es vehicula a través de la IDE. Aquest debat també ressalta el paper de la “subbalança de rendes” en el conjunt de la balança de pagaments. Recull, entre altres conceptes, el paper dels rendiments de les inversions a l'estranger, que poden ser un factor de dèficit en cas de “dependència” de tecnologia i altres inversions exteriors, però que també es poden convertir en una font per compensar posicions comercials deficitàries, com en el cas dels Estats Units (en un grau moderat segons les dades oficials, i en un grau molt decisiu d'acord amb la interpretació de *dark matter*). Per a estats com Espanya, en què com a conseqüència de la facilitat per finançar desequilibris comercials mitjançant entrades de capitals hi ha un nombre creixent d'empreses estatals —entre elles algunes amb base o poder de decisió a Catalunya— amb presència internacional, aquesta via pot ser important.

En conjunt, el repàs d'algunes de les interpretacions dels desequilibris exteriors —des de les més alarmistes fins a les més “benignes”— permet introduir elements importants per analitzar una situació financera internacional complexa, conseqüència però també causa coadjuvant dels importants canvis de potencial econòmic i les seves traduccions polítiques. El control de l'estalvi per finançar les inversions és molt important, i aquest control està “dividit” entre la titularitat que dóna el fet de ser l'origen de l'estalvi i la solvència que atorga el fet de ser el destinatari contrastat dels recursos per invertir. Però aquesta complementaritat d'interessos entre estalviadors i inversors pot tenir en el futur, com ja ha tingut en el passat, elements d'ajustament i discontinuïtat, les causes profundes dels quals il·lustren parcialment les interpretacions presentades.

Noves realitats i governabilitat

Les conseqüències de totes aquestes noves realitats per a la “governabilitat” són profundes. A escala mundial, els organismes internacionals —des de les Nacions Unides fins a l'FMI— plantegen reformes institucionals per adequar-se a les noves realitats i reflectir la nova distribució del pes econòmic i polític mundial. En l'àmbit comercial els països emergents conformen un G-20 que esdevé un interlocutor amb els països industrialitzats, mentre que els menys desenvolupats busquen vies per fer sentir la seva veu. A escala nacional els temes de governabilitat s'associen amb la “qualitat de les institucions” en aspectes com la seguretat jurídica, la lluita contra la corrupció i la provisió de mecanismes d'incentius i resolució de conflictes —inclosos els que provoca l'adaptació a les noves realitats globals— més adients en termes d'eficiència i equitat.